

КРУСЯН АНЖЕЛІКА РОМАНІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
конституційного та адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІСТИЧНА ФУНКЦІЯ (РОЛЬ) КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Динаміка сучасних політико-правових перетворень з метою поступового входження України до європейського правового простору, розвиток суспільних відносин у контексті оновлення українського суспільства та держави супроводжуються процесами еволюції у напрямку демократизації та гуманізації всіх державно-правових та соціально-політичних інститутів. Це означає, що «альфою та омегою» діяльності держави та суспільства має бути людина як найвища цінність, права якої мають бути забезпечені цілісною та змістовно повною системою гарантій з боку держави. Адже права і свободи людини та їх гарантії зумовлюють «зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3 Конституції України), а турбота «про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя» є одним з головних мотивів прийняття Конституції України (ч. IV Преамбули Конституції України). Наслідком та, водночас, передумовою цього процесу є гуманізація конституційного права та підвищення людського виміру конституційно-правових реалій, що детерміновано з гуманістичної функцією (роллю) конституційно-правової галузі щодо правової системи держави.

Сучасний етап розвитку конституційного права в умовах становлення вітчизняного конституціоналізму характеризується виникненням нових конституційних правовідносин у системі «державна – громадянське суспільство», «державна – людина». Акценти у цих правовідносинах змінюються у бік пріоритету прав людини, її інтересів. Це обумовлює необхідність гуманізації конституційного права, яка змістовно пов'язана з демократизацією принципів і методів здійснення державної влади, децентралізацією публічної влади, розширенням спектра прав і свобод людини та громадянина, їх гарантованість та захистом з боку держави та від держави, зокрема, від неправових актів державної влади.

Тенденція гуманізації конституційного права детермінована з відповідною гуманістичною функцією (роллю) конституційного права щодо правової системи держави у цілому. Саме конституційне право має стати основою процесу гуманізації всієї правової системи

держави, що є необхідним у сучасних умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Це пов'язано з тим, що конституційне право є єдиною фундаментальною галуззю права у правовій системі України. Ця рольова позиція конституційного права пояснюється тим, що будь-яка правова система повинна мати єдиний фундамент, одну фундаментальну галузь.

Фундаментальність конституційного права проявляється, по-перше, в тому, що конституційні приписи регулюють і охороняють найважливіші суспільні відносини, що складаються у процесі здійснення державної і публічно-самоврядної влади та їх відносини з громадянським суспільством і особою (людиною та громадянином). При цьому, одним з основних конституційних принципів є принцип гуманізму. По-друге, норми конституційного права закріплюють основи юридичної організації держави та її відносин з людиною в різних громадянських (правових) станах, містять найбільш загальні принципи права, що конкретизуються в принципах всіх галузей права та мають нормативно-регулятивне і юрисдикційне значення. По-третє, конституційне право виконує інтегративну функцію щодо інших галузей права, зокрема, визначаючи такий єдиний базовий принцип правової системи держави як принцип гуманізму. По-четверте, конституційне право не може обмежуватися власним нормативним змістом, воно органічно включає конституційну практику не тільки як державно-правовий досвід вищого рівня, але й як індикатор конституційності юридичної практики всіх рівнів правотворчої й правозастосовної діяльності, яка відповідно до гуманістичної функції конституційного права має бути спрямована на «людину». Отже, «людина» стає не тільки основною категорією конституційного права, але є головним ціннісним орієнтиром розвитку вітчизняної правової системи, індикатором перевірки ефективності реалізації правоположень, політико-правових теорій, ідей, інститутів.

Конституційне право, здійснюючи свою гуманістичну функцію, встановлює характер і міру взаємодії публічної влади і свободи людини, забезпечуючи не лише свободу «для» правомірної, незалежної від влади діяльності людини, але й «від» неправомірного втручання влади в життя і діяльність людини. В результаті з'являється конструкція «конституційно-правовий свободи» як відносини «проникаючих» можливостей права і «правовільного простору», обумовлених конституційним правопорядком, який ґрунтується на засадах, відповідно до яких «ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством», а права і свободи людини визнаються невідчужуваними та непорушними, як і право на «вільний розвиток своєї особистості» (ст. ст. 19, 21, 23, 29 Конституції України).

Сучасна концепція прав і свобод людини та вся система українського законодавства мають бути спрямованими на забезпечення конституційно-правової свободи людини. Така концепція заснована на теорії

та практиці сучасного конституціоналізму та ґрунтується на оптимальному поєднанні природно-правової та позитивістської теорій прав людини. Сутність такого поєднання полягає у тому, що невід’ємні природні права і свободи людини мають бути закріпленими у позитивному праві, тобто держава, як владний суверен, має визнавати (а не «дарувати») ці права і свободи, забезпечувати їх реалізацію, охороняти та захищати від протиправних посягань.

Конституційно-правова свобода людини – це юридичний (конституційно-правовий) і фактичний стан людини в суспільстві та державі, відповідно до якого людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб’єктів.

Реальність та цінність будь-якого права чи свободи, у тому числі й конституційно-правової свободи, залежить від механізму їх захисту. Захист конституційно-правової свободи людини у контексті гуманізації конституційного права міститься у двох параметрах, а саме: захист від держави (її можливого свавілля) та захист державою.

Захист конституційно-правової свободи людини державою полягає в існуванні юридико-правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина. До складу такого механізму входять нормативні (матеріальні та процесуальні) та інституціональні форми та засоби. Зокрема, позитивним кроком у напрямку удосконалення нормативно-процесуальної частини механізму захисту прав людини є прийняття Закону України від 03.10.2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1], яким запроваджуються нові правила судового процесу в цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, а також вносяться деякі зміни до правил кримінального процесу. Думається, що ці новації сприятимуть більш дієвому захисту прав громадян, що звертаються до суду.

Нормативну частину механізму захисту конституційно-правової свободи людини безпосередньо пов’язано з інституціональною, яку представлено державними інституціями. Особливе місце у цьому механізмі займають судові інстанції. Цей висновок ґрунтується на функціональній характеристиці суду як єдиного органу, що здійснює правосуддя в Україні (ст. 124 Конституції України). Тому важливого значення набуває проведення судової реформи в Україні та, зокрема, прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [2] з метою забезпечення самостійності та незалежності судової влади, здійснення ефективного і справедливого правосуддя та прийняття нового Закону України «Про Конституційний Суд України» [3], яким введено інститут конституційної скарги.

Механізм захисту конституційно-правової свободи людини буде повним за умови можливості захисту прав і свобод людини не тільки з боку держави, але й від держави, сприймаючи у цьому випадку права людини як «права проти суспільства в особі держави та її посадових осіб» (L. Henkin). Ця концепція підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, а саме: «визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, Основний Закон України встановлює перелік прав і свобод, гарантує їх захист, у тому числі від порушень з боку держави, її органів та посадових осіб» [4]. Тому важливого значення набуває захист конституційно-правової свободи від свавілля держави, що полягає, насамперед, у можливості людини особисто звертатися у міжнародні судові інстанції для захисту своїх прав.

Наведене надає підстави резюмувати, що обґрунтування та характеристика гуманістичного виміру конституційного права надасть можливості сформулювати новий погляд на сучасні проблеми конституційно-правової науки та практики; визначити інноваційні вектори розвитку цієї фундаментальної галузі права та її впливу на процеси гуманізації вітчизняної правової системи з метою утвердження благ людини як критерію оцінки суспільних відносин та забезпечення її конституційно-правової свободи.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4> (дата звернення: 20.04.2018).
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2018).
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 20.04.2018).
4. Рішення Конституційного Суду України від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005 (справа про податкову заставу) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 20.04.2018).